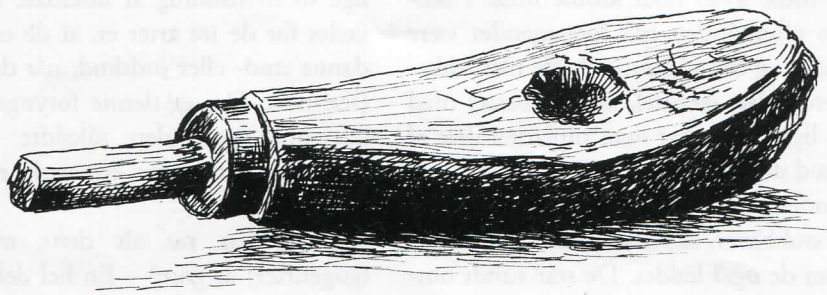

Om gærdselskove og orkidéer

af Aksel Hansen

*Stavrebunken,
tegnet af Aksel Hansen.*

På Tåsinge Museum finder man blandt andre gamle almueredskaber en såkaldt *stavrebunke* (på dialekt: stavrebunke). Det er et hjemmelavet redskab, der er blevet til for nok over hundrede år siden i et eller andet huggehus et sted på øen.

Genstanden ville være et oplagt emne til gættelegen »Hvad er det?«, idet vi ikke har noget moderne værktøj med lignende udformning. At den er fremstillet af egetræ, er ikke vanskeligt at konstatere. Fra forrige århundrede eller ældre, vil nok også blive godkendt. Men anvendelse? – Et godt gæt ville være en slags kølle, men... Det rigtige svar er, at den har været brugt til nedramning af gærdstave.

Den er 47 centimeter lang, temmelig tung og slidt glat af mange års brug. Den runde fordybning på undersiden har hindret, at pælene flækkede, noget der næsten altid sker, hvis man forsøger sig med en eller anden form for hammer.

Den gamle måde at lave gærder eller flethegn på er for længst opgivet og ses nu kun på frilandsmuseer (f.eks. omkring den lille have

bag museets skipperhjem). Flethegn anvendes også af og til af dekorative årsager i private haver.

Men ellers strækker disse gærders historie sig over flere århundreder. Vi skal helt tilbage til landsbyfællesskabets tid, hvis oprindelse fortaber sig i den mørke middelalder, og som varede ved til udflytningen omkring år 1800. Gårdene lå som bekendt samlet i landsbyen i hver sin indhegnede toft, og uden for tofterne lå den dyrkede jord som regel samlet i tre vange (vintersæd, vårsæd og brak). Hver gård havde sin jord splittet op i en mængde smalle agre for at få en retfærdig fordeling af jord med forskellig bonitet. Uden for landsbyens marker lå overdrevet, der var fælles græsningsareal evt. for flere byer (f.eks. Søby og Vårø Monnet). Dyrene skulle selvfølgelig holdes ude fra markerne, og derfor måtte der hegnes. De enkelte agre var ikke adskilt, men man kunne nøjes med at indhegne vangen som helhed.

Hegnene bestod af nedbankede pæle med flettede grene imellem. Hvis man selv har prøvet at fremstille et sådant flethegn, forbavses man over, hvor meget materiale der skal

bruges. Når dertil kommer, at sådanne gærder ikke holdt længe, men ofte skulle fornyes eller repareres, forstår man, at det har været nødvendigt, at landsbyen har haft god adgang til at hente gærdsel i skove, der ligesom overdrevet var fælleseje. Oprindeligt har man vel måttet nøjes med, hvad man kunne finde i skoven, men efterhånden må foretagendet være sat i system, og for at kunne skaffe tilstrækkeligt af den bedste gærdsel, nemlig hassel med de lange, lige grene, har man tilplantet dele af skoven med denne busk.

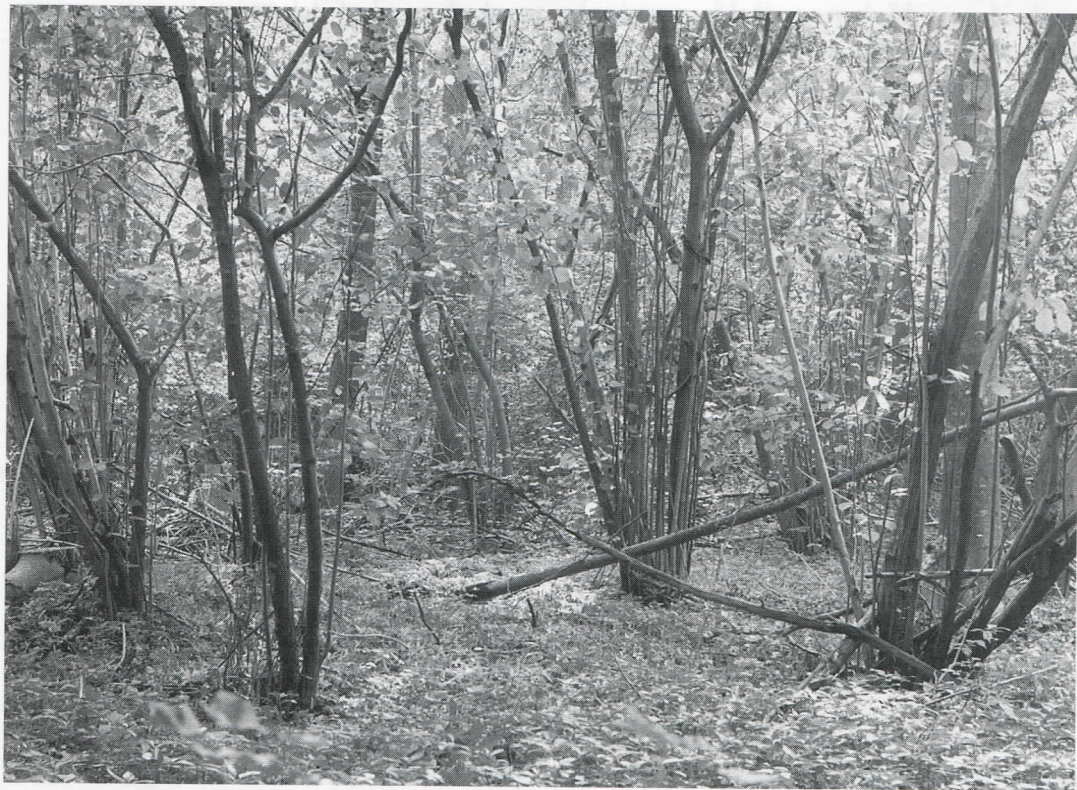
Der findes stadig levn af disse gamle gærdselskove, stubhaver, skovhaver eller stævningskove, som de også kaldes. De står rundt omkring i landet som levende kulturminde. De er resultatet af det gamle bondesamfunds store naturaliebehov, og her har bonden i århundreder hentet livsvigtige fornødenheder. Den største mængde træ gik vel til opsætning af gærder, men også stolper til husbygning, pæle

og ris til de lerklinede vægge samt materialer til alle former for redskaber hentedes i gærdselskoven. Endelig gav skoven selvfølgelig også brændsel.

Foruden hassel er de vigtigste træsorter i gærdselskoven ask og eg, der begge er fortrinlige til fremstilling af holdbare redskaber, og fælles for de tre arter er, at de er villige til at danne stød- eller rodkud, når de hugges ned (stævnes). Det er denne foryngelsesevne, der har muliggjort den såkaldte lavskovsdrift. Landsbyens skov var en stærk, evigtvoksende kapital.

Hvad har nu alt dette med orkidéer (gøgeurter) at gøre? – En hel del. Jeg vil ligefrem påstå, at gærdselskove og orkidéer hører sammen. Det skal dog lige tilføjes, at orkidéarter også træffes i andre naturtyper, f.eks. enge og moser.

Ingen af de danske orkidéarter er almindelige, nogle er forsvundet og andre meget sjæld-

Fra Tinghøven. Hasselbuske.

ne. Det er meget kræsne planter, der stiller store krav til jordbund og lysforhold. F.eks. er frøene afhængige af en bestemt svamps tilstedeværelse i jorden for at kunne spire. Den specielle driftsform med regelmæssig stævning efter et bestemt rotationssystem gennem århundreder har givet nogle helt uforstyrrede jordbundsforhold, idet der jo aldrig er sket nogen mekanisk påvirkning. Gærdselskovens store artsrigdom af træer og buske med varierende kronehøjde sikrer sammen med den periodiske stævning, at der bliver gode lysforhold på skovbunden.

Dette er en livsbetingelse for orkidéerne, men også til gunst for mange andre blomster. Overalt i gærdselskove finder man en utrolig frodig og varieret skovbundsflora med mange spændende arter. Denne variation giver stor insektrigdom, der igen giver gode livsbetingelser for mange småfugle. Det vidner den rige fuglesang om.

Gærdselskovene kan vel lokaliseres ved hjælp af gamle kort, men pudsig nok kan forekomsten af orkidéer lede os på sporet. Jeg oplevede dette, da jeg for et par år siden ledte efter gøgeurter i Tåsinges skove i forbindelse med en registrering af orkidéer i Fyns amt. Det viste sig nemlig altid, at hvor der var orkidéer i større mængder (sammen med arter som *firblad* og *dansk ingefær*), sås der altid haselbuske på rad og række! Desværre også truslen: Haslerne tvunget i vejret af alt for mange opvoksende træer, hvis kroner reducerede lyset faretruende.

Glædeligvis har vi efterhånden fået øjnene op for, at vi her til lands har mistet mange naturværdier, og at det er på tide, at vi gør, hvad vi kan for at bevare de sidste. Selvom gærdselskovene jo først og fremmest er kulturminde, kan man også med en vis ret kalde dem naturperler. Men samtidig med, at deres herlighedsværdi efter en nutidig målestok er steget kraftigt, er det en kendsgerning, at deres økonomiske værdi er dalet tilsvarende. De har jo for længst mistet deres funktion som leve-

randører af materialer til hegn, husbygning og redskaber. Efterspørgslen på brændsel formindskedes også, da gas, el og olie blev almindelige energiformer i privathusholdningen.

De fleste af gærdselskovene har siden fået lov til at passe sig selv eller er blevet omdannet til højskov. Men i disse gamle, forvoksede skove er det altså trods alt stadig muligt at finde små områder, der umiskendeligt minder om fjerne tider. Vi har dem også på Tåsinge, men det er i 11. time, hvis de skal reddes.

I Fred. Christ. Lunds Beskrivelse over Øen Thorseng (genoptryk efter udgaven fra 1823) findes følgende oplysninger om emnet:

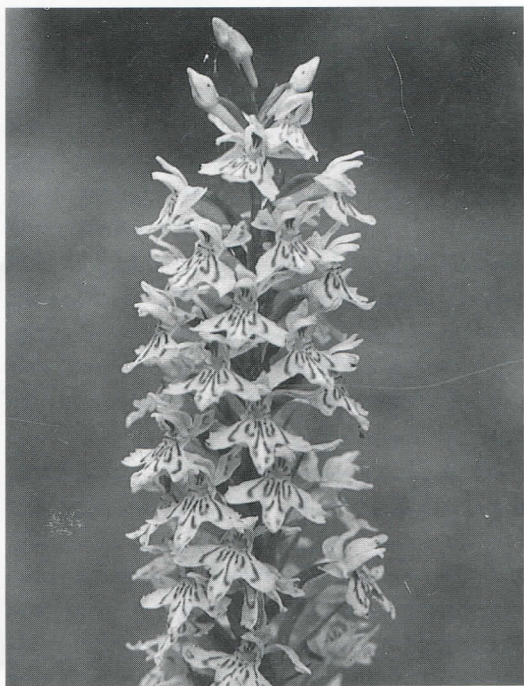
(s. 20) – Omtrent en tiende Deel af Øens Overflade, 1308 Tønder Land geometrisk, er bevoxet med Skov, mest af Eg og Bøg, samt en Deel Æsk. Desforuden findes paa mange for-

Tyndakset gøgeurt. Den almindeligste af orkidéerne. Den har smukke purpurøde blomster.

Skov gøgeurt. Smukke lysviolette blomster med røde pletter og årer.

Nærbillede af samme.

Skov gøgelilje. En statelig plante med hvidgule blomster. Nektaren findes i bunden af blomstens lange spore, hvorfor den bestøves af langsnablede natsværmere.

Ægbladet fligløbe. Den overses let på grund af de uanselige blomster.

skjellige Steder en Deel Gjærdselskov og betydelige Elleplantager, der til sammen indtage et Areal af omtrent 150 Tønder Land.

(s. 24) – Lundbye og Strammelse Skovhaver ere ikke betydelige og indeholde mest kun Gjærdselkrat. De sidste bære endnu Navnet Tinghaver...

(s. 26) – Foruden disse (skove i Bjerreby sogn) gives der endnu ved Byerne: Søbye, Skovballe og Vorre nogle saakaldte Skovhaver eller Gjærdsellodder, der dog ikke ere betydelige.

To andre karakterplanter fra gærdselskove.

Dansk ingefær.

Firblad.

Efterskrift

Selvom de danske orkidéer ikke har de tropiske arters størrelse, kan de nok måle sig med dem i skønhed. Men pluk dem ikke, og flyt dem ikke hjem i haven, hvor de uvægerligt vil gå ud! Deres eksistens er i forvejen truet, og for øvrigt er de fredede.

Aksel Hansen, Ørstedsgade 21, 5900 Rudkøbing, f. 1936. Tidligere lærer ved Lundby skole. Bosat på Tåsinge 1968-89. Artikel i Tåsinge Årbog 1988.